

HAMOA.

Ahakoia te ruarua o nga tawhera o Te Pipiwharaura, ka whakamomori ano ia ki te whakaatu ki ona kai awhina, i te ahua o tenei whenua o Hamoa, e rongonui nei i enei ra, ehara i te mea i tona ahua anake engari i ona mahi, i ona raruraru hoki. Kei whea a Hamoa? Kei te huarahi tonu o te tima haere atu i Akarana ki Amerika. E 500 maero te mataratanga atu i Whiti, 1600 maero (pea) te tawhiti atu i Akarana. E iwa nga motu o Hamoa, e wha nga mea rarahi. Te motu nui rawa ko Savaii (Hawaii), e 40 maero te roa, e 20 te whanui, e 700 koea maero te roa; kei konei te maunga tino tiketike, e 5000 putu. Muri iho ko Upolu (Upuru); e waru maero te tawhiti atu i Hawaii; e 600 koea maero te nui. Kei konei te tino wahapu, me te tino taone, a Apia. E 36 maero te mataratanga atu ko Tutuila (Tutuira); he wahapu pai ano kei konei ko Pango Pango. Te motu tuawha ko Manua. He whenua iti noa iho a Hamoa kaore i patata mai ki Niu Tirenī nei te nui; he whenua maunga, nui te ngahere, nui te momona. He maha nga kai o taua whenua, te panana, te arani, te kokonata, me era atu hua rakau. E tipu ana i reira te miro, te kawhi, te tupeka, me te tohuka. E tata ana ki te £40,000 te utu o nga kai o Hamoa e tukuna ana ki etahi atu whenua i a tau, i a tau. I etahi takiwa o te tau, e puta ana he marangi kino, he hau whakarahara. I etahi tau ka pahure ake nei i te mea e ririiri ana nga Maori o Hamoa he maha nga kaupuke whawhai i Apia. Katahi ka puta te tupuhi kaha rawa, tahuri iho nga kaupuke, ko nga manua i paea ki uta. I te ohore tonu o te putanga mai o te hau, kihai rawa he takiwa hei omanga mo nga kaupuke ki te moana nui. Puta ake te morehu kotahi ano ara ko te "Calliope." Ko tenei anake to te Ingerihi manua i reira, a ko ia anake te mea i ora.

He pehea te ahua o nga Maori o Hamoa? He tino rite ki te Maori, no te mea he whanau nga no tatou. He rite te kiri ki to te Maori, he ahua rite ano hoki te reo. I puta ano te korero kia haere a Timi Kara hei hohou i te rongo, he whakaaro tera pea taua iwi e matau mai ki te reo Maori. Ki taku whakaaro e kore ratou e mohio ki te reo Maori. Ta tatou "H" kia ratou he "S," ina hoki a "Samoa" kia tatou ko "Hamoa," "Tamase," "Tamahehe." Ta tatou "W" kia ratou he "V," ina hoki a "Savaii," "Hawaii." Ta tatou "R" he "L" kia ratou ina hoki a "aloha," "aroa," "Valele," "Wairere";

"malama," "marama." Ki te ki a etahi Pakeha ko "Savaii" te "Hawaiki" e kiia nei e te Maori i heke mai o ratou tipuna i reira. I tera tau ka mea a Percy Te Mete e tino mohio ana ia i heke mai te Maori i Raiatea, tetahi o nga moutere o Tahiti. He tipuna no tatou a Marietua raua ko Mataawha.

Kua Karaitiana katoa nga Maori o Hamoa, penei ano me aga wahi o Niu Tirenī raua u nei te Rongopai. Nga Hahi na reira ratou i whakaako ko te Congregational me te Weteriana. Ko Marietua te kingi o mua atu i tenei Marietua, he kaikauwhau i te wa kaore ano ia kia kingi noa. I te whakatunga ko ia hei kingi mo tona iwi ka mutu tana mahi kaiwhakaako. Pai ke atu mehemea ana i u tonu ia ki te kauwhau i te Rongopai o te Rangimarie, penei e kore ia e uru ki nga pouritanga maha. I rite mona te whakatauki a te Pakeha, "Uneasy lies the head that wears a crown," ara, "E kore e au te takoto a te mahunga mau karauna."

He aha te take o te whawhai e puta mai nei nga rongo? I te tuunga ko Marietua hei kingi ka whakatete tetahi rangatira ko Tamahehe te ingoa. I whakawhirimaki a Marietua ki te Ingerihi raua ko te Marikena hei awhina i a ia, oira ko te Tiamani i mea ko Tamahehe hei kingi, i hiahia hoki a Tiamani ki a riro i a ia a Hamoa. Oira kaore i kaha a Tamahehe raua ko Tiamani. I taua tautotohenga i awhina a Mataawha i a Marietua, he taina-keke hoki ia no te kingi. I muri mai whakarerea ana e Mataawha te taha o te kingi a whai ana ia ko ia ano hei kingi. Koia nei te take o te riri i mua tata ake nei. E toru nga mana na reira i whakatau taua riri, ko Ingarangi, ko Amerika, me Tiamani. I te matanga o Marietua ka whakataua ko Marietua Tanu hei kingi, tena ko Mataawha tango ana i te kawanatanga kia ia, a mea ana ko ia tonu hei kingi. Ko ia nei te take o te whawhai i paku mai nei nga rongo. Ko te Ingerihi raua ko te Marikena kei te tohe kia mutu te mau pu a Mataawha, ko Tiamani kei te nohopuku ko Tamahehe kei te awhina i te Kingi. I te timatanga o te whawhai e wha nga manua i reira e rua no tatou, kotahi no Amerika, kotahi no Tiamani. No muri mai ka haere a te "Tauranga" raua ko te "Torch." Ko te repo tuatahi tonu ki te paku na Amerika, i muri mai na o tatou manua, na te "Royalist" raua ko te "Porpoise." I puhia nga pa o nga hauhau. He nui nga tangata i huri ki te taha hauhau. Ko Marietua me tona iwi i hui katoa ki te pa kotahi. Ko Apia kei reira nei nga pakeha, i tiakina tonutia e nga manu-